

Johanna Niemi

Teoksessa Teoksessa Keinänen A., Kilpeläinen M. & Vääänen U. (toim), *Empiirisen oikeustutkimuksen kokemukset, haasteet ja tulevaisuus*. Itä-Suomen yliopisto 2010 s. 97-118.

Oikeuden tekstit empiirisen tutkimuksen kohteena

Ongelmani ei ole siinä, että minun olisi vaikea löytää tosiseikkoja tai vaikea kuvata löytämieni tosiseikkojen keskinäisiä suhteita. *Sen sijaan minun on vaikea olla nojautumatta subjektiivisiin kuvitelmiin* – minun on vaikea valita niistä tosiseikoista, joita löydän, vaikea panna niitä arvojärjestykseen, vaikea langettaa tuomioita yhteen törmäävien tosiseikkojen välillä.....

Per Olov Enquist, *Miehet ilman isänmaata*. Balttisotilaiden luovutus Ruotsista Neuvostoliittoon. WSOY 1969.

1. Johdanto

Oikeustieteen ja oikeussosiologian suhtautumisessa empiiriseen tutkimukseen on toistaiseksi korostunut kvantitatiivisen tutkimuksen näkökulma. Taustalla on usein funktionaalinen näkemys yhteiskunnan instituutioista, jossa korostuu esimerkiksi oikeuden funktio yhteiskunnan konfliktien ratkaisun välineenä tai poikkeavuuden käsittelynä.¹ Yhteiskuntatieteiden, filosofian ja kulttuurintutkimuksen paradigman muutos 1960-luvulta alkaen (ns. lingvistinen käänne) on toki huomattu oikeustieteessä, erityisesti analyyttisen oikeustieteen hermeneuttinen haara on nojannut kielen ja argumentaation tutkimuksessa tapahtuneisiin muutoksiin. Kaikkia tämän paradigman muutoksen vaikutuksia oikeustieteen puolella ei ole kuitenkaan vielä pohdittu.

Tässä artikkelissa² rajaudun pohtimaan oikeustiedettä siitä näkökulmasta, miten siinä on suhtauduttu empiiriseen tietoon. Aloitan pohtimalla oikeussosiologian roolia välittäjänä empiiristen

¹ Ks. esim. Cotterrell 1995.

² Artikkelini perustuu esitykseeni Empiirin oikeustutkimuksen seminaarissa Joensuun yliopistossa 2.10.2009 sekä erilaisilla jatkokoulutuskursseilla pitämiini esityksiin. Kiitän edellä mainitun seminaarin osallistujia sekä Helsingin ja

yhteiskuntatieteiden ja oikeustieteen välillä. Sen jälkeen käyn läpi 1900-luvun keskeisten oikeustieteen ja -teorian koulukuntien suhtautumista empiiriseen tietoon. Koska oikeustieteen realistiset suuntaukset ovat selkeimmin ottaneet kantaa oikeustieteeseen empiirisenä tieteenalana, aloitan tarkastelun skandinaavisesta realisimista, ja siirryn sen jälkeen suomalaiseen analyttiseen ja jälkianalyttiseen oikeustieteeseen.³ Käytän hyväkseni Kaarlo Tuorin jäsentelyä analyttiseen realismiin ja analyttiseen hermeneutiikkaan.

Artikkelin jälkipuoliskolla palaan yhteiskuntatieteiden ja kulttuurintutkimuksen kvalitatiivisiin metodeihin. Myös niissä on kysymys tavoista analysoida empiiristä aineistoa. Kvalitatiiviset metodit ovat usein tiiviimmin yhteydessä taustateorioihinsa ja edellyttävät tutkijalta suurempaa tietoisuutta metodin vaikutuksista ja rajoituksista kuin kvantitatiiviset metodit. Esittelen tässä artikkelissa kaksi tapaa analysoida oikeudellisia tekstiaineistoja; sosiologinen tyyppitapausten konstruointi ja diskurssianalyysi. Tyyppitapausten muodostaminen on tavallinen osa sosiologista analyysiä, mutta sitä on käytetty harvemmin oikeussosiologiassa alan kvantitatiivisen perinteen vuoksi. Tarkastelen artikkelissa pidättämis- ja vangitsemiskäytäntöjä koskevaa tutkimustani esimerkkinä käyttäen sitä, miten oikeudellisesta aineistosta voidaan muodostaa tyyppitapauksia, ja miten näin saatua tietoa voidaan käyttää oikeudellisen analyysin apuna. Pohdin myös tyyppitapausten muodostamista tutkimuksen tekemisen teoreettisena haasteena. Toisena kvalitatiivisena menetelmänä otan esiin diskurssianalyysin metodisena välineenä, joka tuo mielestäni lisäarvoa erityisesti jälkianalyttiseen oikeustutkimukseen, jossa oikeusperiaatteet ja sääntelyn taustalla olevat arvostukset ja oletukset ovat usein tutkijan kiinnostuksen kohteena.

2. Oikeussosiologian dilemma

Tutkimuksellinen näkökulma oikeuteen jaetaan usein sisäiseen ja ulkoiseen.⁴ Tässä jaottelussa oikeustieteen ja erityisesti oikeusdogmatiikan näkökulma on oikeuden sisäinen. Tuori puhuu oikeustieteen kaksoiskansalaisuudesta; samalla kun oikeustiede on tutkimusta ja osa tieteellisiä käytäntöjä, se kuuluu myös oikeudellisten käytäntöjen kenttään, yhdessä oikeuskäytännön, muun lakien soveltamisen ja niiden säätämisen kanssa.⁵ Oikeudellisena käytäntönä oikeustieteelle on ominaista normatiivisuus eli oikeustieteilijä antaa oikeusnormien sisältöjä koskevia kannanottoja

Lundin yliopistojen tohtoriopiskelijoita antoisista keskusteluista. Artikkelin on kirjoitettu osin Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa, ja erityinen kiitos kuuluu Lundin yliopistolle, jossa vieraillessani sain tilaisuuden artikkelin loppuun kirjoittamiseen.

³ Jaottelusta Tuori 2002, 2007, 190.

⁴ Tästä esim. H.L.A. Hartin käyttämästä näkökulmaerosta ks. Tuori 2007, 18.

⁵ Tuori 2007, 18; 2000,

joko suoranaisina tulkintasuosituksina tai kehittelemällä oikeudenalan systematiikkaa, yleisiä oppeja ja käsitteitä. Ulkoinen näkökulma oikeuteen on yhteiskuntatieteillä ja niistä erityisesti sosiologialla, joka tarkastelee oikeutta yhteiskunnallisina käytäntöinä. 6

Tässä asetelmassa oikeussosiologialle jää helposti väliinputoajan asema.⁷ Lainvalmistelijat ja lainsäätäjät odottavat oikeussosiologialta ulkoisen näkökulman mukaista tiedontuotantoa. Odotukset ovat usein empiristisiä ja positivistisen tiedekäsityksen värittämiä. Tutkimustietona halutaan tilastotietoa lain soveltamisesta tai sen kohteena olevasta elämänalueesta. Lain soveltajat sitä vastoin harvoin ovat kiinnostuneita oikeussosiologisesta tiedosta, joka koskee ilmiöiden yleisyyttä, sillä he ratkaisevat yksittäisiä tapauksia.⁸

Sosiologian näkökulmasta oikeussosiologian valtavirta on ehkä vähäisemmässä määrin teoreettisesti orientoitunutta kuin sosiologia yleensä. Sosiologille oikeus voi olla empiirisen ja teoreettisen tutkimuksen soveltamiskohde siinä missä mikä tahansa muukin elämänalue. Sosiologinen tutkimus voi tuottaa tietoa esimerkiksi tuomioistuinten käytännöistä, poliisin menettelytavoista, rikosten tekemisestä, väestön oikeudellisista tarpeista tms. Sosiologin tai kriminologin näkökulmasta oikeudelliset käytännöt ovat yksi näkökulma yhteiskunnallisiin ilmiöihin. Esimerkiksi rikollisuutta tutkivan kriminologin näkökulmasta tuomioistuimien ja poliisin käsittelemät rikokset ovat vain yksi rikollisuutta kuvaava muuttuja – piilorikollisuuden huomattavan määrän vuoksi ei välttämättä edes kovin kiinnostava sellainen. Silloin kun tutkimuksen kohteena on nimenomaan oikeudellinen käytäntö, empiirisen tiedon tuottamisen ohella kiinnostuksen kohteena on usein oikeudellinen käytäntö yhteiskunnallisen funktion, esimerkiksi riidanratkaisun tai sosiaalisen kontrollin, toteuttajana.⁹

Oikeussosiologian perinteiset lähestymistavat näyttävät sivuuttavan keskeisen kysymyksen: oikeudellisten ratkaisujen ja oikeudellisen diskurssin sosiologisen analyysin. Myös tällainen analyysi on luonteeltaan empiiristä. Toisin kuin oikeussosiologian valtavirrassa, käytettävät

6 Cotterrell 1995, 25.

7 Reza Banakar alusti 1990-luvun lopussa Retfærdissä keskustelun oikeussosiologian asemasta, jossa hän käytti lapsipuolimetaphora oikeussosiologiasta. Ks. Banakar 1998 ja sitä seurannut keskustelu mainitussa lehdessä. Tunnettu on myös Roger Cotterrellin ja David Nelkenin keskustelu oikeussosiologian asemasta. Ks. Cotterrell 2006, Nelken 1998. Ks. myös Niemi-Kiesiläinen, Honkatukia & Ruuskanen 2006 ja Ervasti 1998.

8 Sen sijaan tuomioistuimissa käytetään muiden tieteenalojen tuottamaa empiiriseen tutkimukseen perustuvaa tietoa päivittäin, kuten Matti Tolvanen tässä teoksessa osoittaa. Usein on kysymys luonnontieteellisestä tiedosta, mutta myös ihmistieteiden, erityisesti psykologiatieteiden tietoa käytetään paljon. Tieto saadaan yleensä asiantuntijoiden lausuntojen tai kuulemisten kautta, jolloin asiantuntija soveltaa tietoa kyseisen tapauksen faktoihin.

9 Esim. Ervasti 2004. Ahti Laitinen tarkastelee sosiologian ja oikeussosiologian määritelmiä ja tehtäviä toisaalla tässä kirjassa.

menetelmät ovat luonteeltaan kvalitatiivisia eivätkä kvantitatiivisia.¹⁰ Tässä artikkelissa tarkastelen yhteiskuntatieteiden ja kulttuurintutkimuksen menetelmiä, joiden avulla voidaan analysoida oikeudellisia tekstejä ja aineistoja siitä näkökulmasta, millaisia oikeudellisia ja diskursiivisia käytäntöjä ne sisältävät. Tällöin oikeudellista aineistoa ei tarkastella normatiivisen oikeuden lähteenä, vaan yhteydessä siihen sosiaaliseen ja diskursiiviseen ympäristöön, jonka kanssa tekstit ovat vuorovaikutuksessa. Taustalla on kuitenkin ajatus siitä, että tällaisella luennalla on merkitystä oikeudellisille käytännöille lainvalmistelusta soveltamiskäytäntöihin asti, mukaan lukien oikeustiede oikeudellisena käytäntönä.¹¹

Taustalla tässä lähestymistavassa on ajatus siitä, että oikeutta ei koskaan sovelleta tyhjiössä, vaan yhteiskunnallisessa kontekstissa. Tarkastelun lähtökohdasta riippuen relevantti konteksti voi olla yhteiskuntateoreettinen¹² tai sitten se voi olla arkikielen ymmärrys kyseessä olevasta ilmiöstä (esim. perheväkivalta¹³). Oikeusjärjestystä ei tällöin voida pitää autonomisena, muista yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen järjestelmistä erillisenä järjestelmänä. Tutkimuksen avulla voidaan luoda valaistusta oikeuden ja muiden yhteiskunnallisten diskurssien väliseen vuorovaikutukseen. Näiden vaikutussuhteiden tutkimisessa diskurssien ja varsinkin intertekstuaalisten diskurssien analyysi on olennaista.¹⁴ Kuten David Nelken on todennut: ”Kun yritetään käyttää yhteiskunnallista tietoa oikeuden refleksiivisyyden edistämiseen, on kiinnitettävä erityishuomioita yhteyksiin, joita näillä tieteenaloilla on diskursseina.”¹⁵

Skandinaavisen realismin ra(s)kas perintö

On luontevaa aloittaa oikeustieteen ja empirian välisen suhteen pohtiminen sellaisesta oikeusteoria suuntauksesta, jolla on vahvin yhtymäkohta empiriseen todellisuuteen. Selkein kannanotto, jossa oikeustiedettä pidettiin empirisenä tieteenalana, sisältyi viime vuosisadalla skandinaavisen realismin teeseihin.¹⁶ Skandinaavinen realismi syntyi 1920-luvulla Ruotsissa ja sai vahvan jalansijan myös Tanskassa. Sen varhaiset edustajat Vilhelm Lundstedt, Karl Olivercrona ja Alf Ross

¹⁰ Väite siitä, että oikeussosiologian valtavirta on empirististä, ehkä jopa positivistista, ja kvantitatiivista, perustuu suomalaiseen kontekstiin. Kvalitatiivisesta oikeussosiologisesta tutkimuksesta ks. esim. Banakar & Travers 2005.

¹¹ Tällä en tarkoita, etteikö oikeussosiologinen tieto voisi olla tarpeellista ja itseisarvoista riippumatta siitä, voidaanko sitä hyödyntää oikeustieteessä tai lainsoveltamisessa. Päinvastoin, tiedämme oikeudellisten käytäntöjen toiminnasta alemmissa oikeusasteissa, viranomaisissa ja kansalaisten välisissä suhteissa liian vähän, eikä sellaisen tiedon tuottamisen tulisi määräytyä pelkästään hyötynäkökohtien perusteella. Alvessalo, tässä kirjassa

¹² Esim. Niemi-Kiesiläinen 2006.

¹³ Ruuskanen 2005.

¹⁴ Ks. Esim. Kumpula 2006; Niemi-Kiesiläinen et al. 2006

¹⁵ Nelken 1998, 410.

¹⁶ Skandinaavisesta realismista ja sen vaikutuksesta Suomessa ks. Helin 1987.

olivat sekä filosofeja että oikeusteoreetikkoja. Skandinaavisen realismin vahva vaikutus näkyy edelleen ruotsalaisessa oikeustieteessä.

Skandinaavisen realismin peruslähtökohtien mukaan oikeustieteen ei tulisi olla normatiivista vaan empiiristä.¹⁷ Suuntauksen suuntautuminen empiiriseen tietoon tuli esiin kahdella tavalla. Oikeustieteen ei tulisi ottaa (normatiivista) kantaa oikeusjärjestyksen oikeaan sisältöön ja tulkintaan, vaan tuottaa tietoa tuon järjestelmän toiminnasta.¹⁸ Siltä osin kuin oikeustiede kuitenkin, väistämättä ja luonteensa mukaisesti pohdiskelee tuomioistuimien eri oikeudenaloilla antamia ratkaisuja, oikeustieteen tulisi skandinaavisen realismin edustajien mukaan antaa vain ennusteita siitä, miten tuomioistuin tulisi tietynlaisen tapauksen ratkaisemaan.

Toiseksi skandinaavinen realismi oli kiinnostunut lakien ja oikeuskäytännön empiirisistä vaikutuksista. Lainvalmistelussa suuntauduttiin empiiristen yhteiskuntatieteiden tuottaman tiedon käyttöön, ainakin periaatteessa. Lainsäädännön käyttö instrumentalistisesti yhteiskunnallisen muutoksen aikaan saamiseksi tukeutui osaltaan skandinaavisen realismin ajatuksiin.¹⁹

Oikeuskäytännössä lakien ja oikeustapausten empiiristen vaikutusten korostus tulee esiin ns. funktionaalisten argumenttien merkityksen korostumisena. Funktionaalisilla argumenteilla tarkoitan lain tarkoituksen sekä reaalisten argumenttien käyttämistä oikeuslähteenä. Ne molemmat viittaavat laisäädännön ajateltuihin käytännön vaikutuksiin. Ruotsalaisissa oikeuslähdeoppia koskevissa esityksissä korostuu lainsäädännön tavoitteiden käyttö oikeuslähteenä; käytetään sekä lainsäätäjän nimenomaisesti ilmaisemaa tarkoitusta (subjektiivinen ratio legis) että yleisemmin tietyn oikeudenalan yleisistä opeista ja funktioista lähinnä tutkijoiden abstrahoimaa (objektiivista) lain tarkoitusta.²⁰ Vaikeassa tapauksessa, jossa lain oikea tulkintavaihtoehto ei ratkea ensisijaisten oikeuslähteiden avulla, ratkaisu tuli perustaa ns. reaaliin argumentteihin eli niihin tosiasialisiin vaikutuksiin, joita vartenotettavilla tulkintavaihtoehtoilla olisi.²¹ Reaalisten argumenttien käyttö oikeuslähteenä asettaa suuren haasteen empiirisen tiedon tarpeelle tuomioistuimien toiminnassa.

¹⁷ Hägerström 1916, 204; Ross 1966, 456; Lundstedt 1956, 201.

¹⁸ Hägerström 1916, 83, Ross 1966, 63, 79, 89.

¹⁹ Lundstedt 1956, 134. 150. Edelleenkin ruotsalaisessa lainvalmistelussa ja lain säätämisessä näkyy vahva usko ihmisten käyttäytymisen muuttamiseen lainsäädäntöä muuttamalla. Toisaalta lainsäädännön kykyä muuttaa ihmisten käyttäytymistä epäillään. Esimerkiksi tasa-arvon edistämiseksi on perusteltu pontevampaa puuttumista naisiin kohdistuvaan väkivaltaan ja seksikauppaan (esim. SOU 1995:60), mitä puolestaan on herättänyt kritiikkiä. Keskustelusta esim. Nordborg & Niemi-Kiesiläinen 2001.

²⁰ Finna rätt 2006; Strömholm 1996, 292, Bergholz & Peckzenik 1997, 298. Suomen ja Ruotsin oikeuslähdeoppien vertailusta ks. Niemi-Kiesiläinen 2007.

²¹ Ross 1966, 169, 466. Funktionaalinen argumentointi on vallitsevaa myös ruotsalaisessa oikeustieteessä, ks. Sandgren 2005/06. Vertaillen Niemi-Kiesiläinen 2007.

Käytännössä tosin empiiristä tietoa ei aina ole tai sitä ei käytetä, vaan tuomioistuimen päättely ratkaisun vaikutuksista on pikemminkin vapaata resonointia terveen järjen pohjalta. Skandinaavisen realismin huomattava vaikutus näkyy Ruotsissa vielä tänäänkin sekä reaalisten argumenttien käytössä että lainsäädännön tavoitteiden korostamisessa.²²

Analyyttinen oikeustiede ja empiria

Suomessa skandinaavisen realismin vaikutus on ollut vähäisempää ja epäsuoraa.²³ Suomalaisen oikeustieteen vallitseva koulukunta 1900-luvun jälkipuoliskolla oli ns. analyttinen oikeustiede, jonka vaikutus näkyy edelleenkin vahvana 2000-luvun jälkianalyttisessä vaiheessa.²⁴

Yhteistä skandinaaviselle realismille ja analyttiselle oikeustieteelle oli käsitelainopin kritiikki, jossa ne nojautuivat analyttiseen filosofiaan. Oikeudelliset käsitteet haluttiin puhdistaa niihin liittyvästä turhasta metafysiikasta, essentialismista ja painolastista. Erityisesti käsitteiltä haluttiin poistaa normatiivinen voima. Käsitteistä päättelyä, normatiivisten johtopäätösten tekemistä lain sisällöstä ja tulkinnasta, pidettiin paheksuttavana. Kuten edellä todettiin, skandinaavisessa realismissa johtopäätöksiä tehtiin lain tarkoituksesta ja reaalista argumenteista. Suomalaisen analyttisen koulukunnan ratkaisu oli toinen.

Tuori on analysoinut analyttista koulukuntaa tavalla, jossa suhtautuminen empiiriseen tietoon saa uutta valaistusta. Tuori jakaa analyttisen koulukunnan kahteen vaiheeseen, analyttiseen realismiin ja analyttiseen hermeneutiikkaan.²⁵ Mielenkiintoisella tavalla Tuorin jäsentely viittaa juuri vaiheiden suhtautumiseen empiiriseen tietoon, vaikka empiirinen tieto ei analyttisen koulukunnan näkökulmasta ole kovin keskeinen asia. Pohdin seuraavassa, mikä on kummankin suuntauksen suhtautuminen empiiriseen tutkimukseen tai millainen suhtautuminen voisi olla. Ajatukseni on seuraavassa, että kummankin suuntauksen polkua seuraamalla päädytään hyvin erilaisiin ajatuksiin siitä, mitä empiirisyys oikeustieteessä on ja voisi olla.

Suomalaisen analyttisen oikeustieteen uranuurtajan Simo Zittingin mukaan käsitteistä päättelyn sijasta tuli katsoa ja analysoida oikeussääntöjä ja eritellä oikeussuhteiden – relaatioiden – elementtejä.²⁶ Ensinnä tuli tunnistaa eri henkilötahojen väliset ja eri suuntiin suuntautuvat relaatiot.

²² Niemi-Kiesiläinen 2007, Sandgren 2005/06.

²³ Markku Helin (1987) on analysoinut Scandinaavisen realismin vaikutusta Suomessa.

²⁴ Termi on peräisin Tuorilta LM 2002; Tuori 2007, 190.

²⁵ Tuori 2007, 190.

²⁶ Zitting 1957, 13; 1971, 2.

Toiseksi tietyssä oikeussuhteessa sekä oikeuden perustavat elementit (oikeustositseikat) että oikeusseuraamukset tuli eritellä yksitellen siten, että tietyn oikeusseuraamuksen toteutuminen sidottiin vain niihin elementteihin, jotka lain mukaan olivat sen syntymisen kannalta välttämättömiä. Oikeusseuraamus, kuten omistusoikeuden siirtyminen, ei siten välttämättä tapahtunut instituutiona, vaan sen eri osat voivat olla sidottuja eri oikeustositseikastojen toteutumiseen.²⁷ Analyyttisen oikeustieteen erittelevää otetta voi pitää empiirisesti suuntautuneena, jos ajattelee, että normiaines, joka on tutkimuksen kohteena, on empiiristä aineistoa.²⁸ Oikeuskäsitteillä on silloin empiirinen referenssi – ei reaali maailman ilmiöihin – vaan oikeusnormeihin.

Osa suomalaisista tutkijoista kuitenkin korosti empiirisen tiedon merkitystä tavalla, joka on varsin lähellä skandinaavisen realismin perinnettä, mihin perustuu myös Tuorin näkemys analyttisen koulukunnan realistisesta vaiheesta. Analyttisrealistisen suuntauksen edustajilla, joihin Tuori lukee Osvi Lahtisen ja Simo Zittingin, oli positiivinen suhtautuminen empiiriseen yhteiskuntatietoon, jota tarvitaan sekä lainvalmisteluun että lain soveltamisen tueksi. ²⁹

Analyttisen oikeustieteen hermeneuttinen vaihe tulee esiin erityisesti Aulis Aarnion teoksissa. Aarnio oikeusteoriassa on monia muitakin piirteitä, jotka ovat vaikuttaneet tällä hetkellä keskeisissä oikeudellisissa instituutioissamme vaikuttavien henkilöiden ajatteluun, kuten sen tuomarinäkökulma, tulkinnan legitiimisyyden kriteerinä oleva auditorion käsite, joka on sidottu juristieliitin näkemyksiin, usko rationaalisen argumentaation voimaan ja vakuuttavuuteen sekä oikeuslähteiden hierarkiaa ja käyttösääntöjä koskeva argumentaatioteoria. Näitä kaikkia voisi pohtia suhteessa empiiriseen tietoon, mutta jätän sen tässä sivuun. Aarnion oikeusteorian filosofisesti kiinnostavin yhteys empiiriseen tietoon liittyy sen hermeuttiseen tapaan ymmärtää sitä, miten oikeudellisessa päätöksenteossa nähdään oikeusnormien ja tosiasioiden välinen suhde. Kysymyksenä on, miten juristit löytävät tapauksen faktoihin ”oikeat” soveltuvat oikeusnormit. Tämä etsintä tapahtuu ns. hermeneuttisessa kehässä.³⁰ Tapauksen ”empiiristä aineistoa” ts. tapauksen faktoja luetaan vuoroon ja suhteutetaan mahdolliseen normiainekseen. Viime kädessä

²⁷ Ks. myös Aarnio 1989.

²⁸ Tällä tavoin empiirisen tutkimuksen käsitettä venytetään äärimmilleen; normiaineshan ei kerro mitään konkreettisesta todellisuudesta, vaan ainoastaan paperilla olevista normeista. Lainsäädäntö ja oikeuskäytäntö ovat tällä tavoin tarkasteltuna sitä empiiristä aineistoa, jonka perusteella analyysi oikeuksien (vaiheittaisesta) syntymisestä ja siirtymisestä tehdään. Johtopäätökset ovat normatiivisia (mikä on oikeusjärjestyksen oikea sisältö), mutta aineisto on empiiristä.

²⁹ Tuori 2007, 190.

³⁰ Esim. Aarnio 1997, 103.

löydetään oikea tunnusmerkistö ja tosiasioista oikeudellisesti relevantit seikat, joihin lakia sovelletaan. Tosiasioita luetaan siis tunnusmerkistöistä käsin.

Aarnio hermeneutiikka on jännittävässä suhteessa yhteiskuntatieteiden ja filosofian lingvistiseen käänteeseen. Aarnio nojaa pitkälti Wittgensteinin kielipelin ja yhteisössä jaetun esiymmärryksen käsitteisiin. Ne ovat hänelle kommunikaation ehtoja ja edellytyksiä, joita ilman inhimillinen vuorovaikutus ja toisen ymmärtäminen eivät olisi mahdollisia.

Nuoret juristitutkijat haluavat yleensä tehdä oikeusdogmaattista tutkimusta. Olen ollut läsnä lukemattomissa jatkokoulutusseminaareissa, joissa väitöskirjan tekijä toisensa jälkeen julistaa tekevänsä oikeusdogmaattista tutkimusta. Oikeusdogmaattisen tutkimuksen pääasialliseksi tehtäväksi mainitaan usein tulkentakannanottojen tuottaminen. Nuoren tutkijan ongelmana on kuitenkin usein relevantteihin tulkintaongelmien löytäminen. Olipa käsittelytapa normilähtöinen tai ongelmakeskeinen, tutkijan ongelma on usein tulkintaongelmien löytäminen tai jos sellaisia löytyy, tutkijan voi olla vaikeaa arvioida, mikä on ongelman käytännön merkitys tai ovatko ehdotetut ratkaisut todellisuudelle vieraita.

Tyypitapaukset

Vaikka sekä skandinaavinen realismi että analyyttinen realismi suhtautuvat periaatteessa myönteisesti empiirisen tiedon tarpeellisuuteen ja käyttöön, niiden edustajat eivät tarkemmin pohjineet, mitä empiirisen tiedon käyttö oikeustieteessä tarkoittaa. Suurimmaksi osaksi oikeustieteessä ja oikeussosiologiassa empiirisellä tiedolla on viitattu kvantitatiiviseen tutkimukseen. Sen käyttökelpoisuus oikeustieteen tai oikeuskäytännön näkökulmasta on kuitenkin rajoittunutta. Empiiristä aineistoa voidaan analysoida myös yhteiskuntatieteiden ja kulttuurintutkimuksen kvalitatiivisia menetelmiä käyttäen. Pohdin jatkossa tyypitapausten muodostamista oikeustapausaineistosta käyttäen esimerkkinä vapaudenriistoa koskevaa tutkimustani.

Kvantitatiivista empiiristä tietoa alempien oikeusasteiden ja hallintoviranomaisten soveltamiskäytännöistä on kerätty useissa tutkimuksissa.³¹ Tältä osin meillä on jopa vahvaakin kvantitatiivisen tutkimuksen perinnettä. Esimerkiksi Matti Mikkolan työvoimaviranomaisten

³¹ Kvalitatiivisempia koosteita hovioikeusaineistosta ks. velkajärjestelyn osalta Niemi-Kiesiläinen 1995 ja erityisesti liiketoiminnassa velkaantuneista Koskinen 1997.

soveltamiskäytäntöjä ja Tapio Lappi-Seppälän rangaistuskäytäntöä koskevat tutkimukset ovat avanneet polkuja. Viime vuosina oikeusministeri Tuija Brax on korostanut rangaistuskäytäntöä koskevan empiirisen tiedon tarvetta oikeuspoliittisen päätöksenteon pohjaksi. Hänen toimeksiannostaan uusissa tutkimuksissa onkin tarkasteltu seksuaalirikoksia koskevaa rangaistuskäytäntöä entistä hienosyisemmin erittelyin.³²

Tällaisen tiedon merkitys ja tarpeellisuus on ilmeinen. Silti voidaan kysyä, kuinka paljon siitä on hyötyä oikeudellisessa päätöksenteossa tai kuinka paljon se auttaa ymmärtämään sitä, miten erilaisia rikoksia on arvioitu. Tiedot normaalirangaistuksista ja rangaistusta alentavista ja korottavista tekijöistä ovat hyvä apu päätöksentekijälle, mutta jos päätöksentekijän tulisi arvioida reaalisten argumenttien edellyttämällä tavalla ratkaisun tosiasiallisia vaikutuksia, tarvitaan myös laadullista tietoa lain soveltamisesta. Vastaavasti tilastot eivät välttämättä auta suurta yleisöä ymmärtämään erilaisten tekojen arvottamista rangaistuskäytännössä.

Yksi tapa saada tietoa lain soveltamistilanteista on muodostaa aineistosta tyyppitapauksia. Niiden avulla voidaan myös saada esiin tavallisia soveltamistilanteita ja niihin liittyviä ongelmia.³³ Empiirisestä tutkimusaineistosta muodostettuja tyyppitapauksia voidaan käyttää hyväksi oikeudellisten ongelmien pohdinnassa.

Aineiston erilaiset ryhmittelyt ja tyyppitapausten muodostaminen kuuluvat sosiologian tavanomaisimpiin tutkimusmenetelmiin, mutta oikeustieteessä niitä on käytetty harvoin. Harvinaisia esimerkkejä ovat Kaisa Mäkelän (1998) talousrikoksia koskeva lisensiaattityö ja Marko Viitasen (2007) poliisirikoksia koskeva väitöskirja.

Metodisesti aineiston jäsentäminen ryhmien ja/tai tyyppitapausten muodostamiseksi on mahdollista sekä kvantitatiivisen että kvalitatiivisen aineiston perusteella. Kvantitatiivisissa menetelmissä tunnetaan useita tapoja löytää muuttujien klustereita, joiden avulla voidaan muodostaa kuvaa siitä, millaisiin alaryhmiin aineisto jakautuu. Esimerkkeinä voidaan mainita faktorianalyysi tai SSA-kartan muodostaminen. Viimeksi mainittua Marko Viitanen käytti rikosoikeuden alaan kuuluvassa väitöskirjassaan kuvatakseen sitä, millaisia olivat aineistoon sisältyneet poliisirikokset ja miten erityyppisten rikosten käsittely rikosoikeusjärjestelmässä eteni. Viitasen tutkimuksen mukaan poliisin tekemiä rikoksia koskevat ilmoitukset etenivät syyttäjälle eri tavoin riippuen siitä, millä

³² Hinkkanen 2009; Lappi-Seppälä & Hinkkanen 2004.

³³ Nuoren tutkijan dilemma: haluaa tehdä oikeusdogmaattista tutkimusta, mutta vaikeus löytää relevantteja ongelmia.

elämänalueella rikoksen väitettiin tapahtuneen. Tyypillisesti vapaa-aikana tehtiin liikennerikoksia, jotka myös etenivät syyttäjälle, kun taas virantoimituksessa väitettiin tapahtuneen väkivaltarikoksia ja laiminlyöntejä, joilla laiminlyönnin ”vakavuudesta” riippumatta saattoi olla vakavia seurauksia (esim. putkakuolemat), jotka taas usein jäivät poliisin sisäiseen tarkasteluun.

Tutkijan arvostukset, teoriapohja ja kokemukset väistämättä vaikuttavat siihen, millaisia typologioita hän aineistosta muodostaa. Jo Max Weberin ajatus ideaalityypeistä pitää sisällään ajatuksen tyyppien muodostamisen yhteydestä aineiston teoreettiseen tulkitsemiseen. Tutkijan arvot vaikuttavat tutkimukseen eikä täyttää objektiivisuutta saavuteta. Vaikka arvostukset vaikuttavat aineiston ryhmittelyyn sekä kvantitatiivisessa että kvalitatiivisessa tutkimuksessa, mutta niiden esiin tuominen lienee kuitenkin tavallisempaa ja tiedostetumpaa laadullisessa tutkimuksessa.

Lienee selvää, että sosiologi ja juristi lukevat aineistoa eri tavoin. Sosiologisen analyysin tavoitteena on yleensä kuvata tutkittavaa ilmiötä yhteiskunnallisessa kontekstissa. Tavalliset perusmuuttujat ovat demograafisia – ikä, sukupuoli, asema työmarkkinoilla, yhteiskunnallinen asema jne. – ja niiden avulla asemoidaan tutkittavan ilmiön tai instituution paikkaa yhteiskunnassa. Kvalitatiivisen tutkimuksen yhteydessä puhutaan usein aineiston ja tulkinnan välisestä vuoropuhelusta. Aineisto vaikuttaa siihen, millaisia kysymyksiä tutkija sille asettaa ja tutkimuskysymykset voivat täsmentyä aineiston käsittelyn aikana. Luenta on aineistolähtöistä.³⁴

Oikeustieteilijä lähtee luontevasti liikkeelle lainsäädäntöön kirjatusta tunnusmerkistöistä ja oikeustositseikastoista. Aineiston luokittelu voi lähteä liikkeelle lainsäädäntökeskeisesti esimerkiksi tunnusmerkistöelementtien erittelyn pohjalta. Usein ongelmana kuitenkin on se, että tällaisia tunnusmerkistöjä ei ole kirjattu lakiin ja tutkimuksen tarve on seurausta juuri tarpeesta antaa konkreettista sisältöä yleislausekkeen tai muutoin yleisluotoisen lainsäädännön tulkinnalle. Samoin oikeudenalalla sovellettavien periaatteiden hahmottaminen tai periaatteiden punnintatilanteiden analysoiminen edellyttää konkreettisten punnintatilanteiden hahmottamista. Tällainen lainsäädännöstä lähtevä luenta ei suuresti poikkea oikeusdogmaattisesta tutkimuksesta, vaikka siinä yhtenä välietappina käytettäisiin tyyppitapausten muodostamista.

Oikeustieteessä tutkimuskysymys voi olla myös ns. ongelmalähtöinen eli lähtökohdaksi otetaan tietty oikeudellinen ongelma tai ongelmakokonaisuus ja selvitetään, mitä lainsäädäntöä siihen tulee

34 Siitä enemmän jäljempänä.

ja voidaan soveltaa ja millaisia tulkintakysymyksiä tässä yhteydessä nousee esiin. 35 Usein ongelmalähtöisen luennan lähtökohtana on jollain tavoin uusi näkökulma oikeuteen. Näkökulman käyttö oikeudellisen analyysin välineenä on osoittanut hyödyllisyytensä aina Urpo Kankaan lesken oikeudellista asemaa koskeneesta väitöskirjasta (1982) alkaen. Voidaan jopa puhua tutkimussuuntauksesta, jossa tehdään eri tavoin marginaalissa olevien ryhmien, kuten lasten, vanhusten, vammaisten, rotu- ja seksuaalivähemmistöjen, oikeudellista asemaa ja ongelmia näkyviksi näkökulman avulla. 36 Näkökulma voi olla hyvinkin tehokas tapa tyypillisesti esiintyvien tulkintaongelmien esiintuomiseen.

Hieman harvinaisempi tilanne oli käsillä pidättämisen ja vangitsemisen edellytyksiä koskevassa tutkimuksessa Vapauden hinta,³⁷ jossa tehtävänäni oli hahmottaa pidättämisen ja vangitsemisen soveltamisen kannalta ongelmallisia tilanteita.³⁸ Aineistona olivat Valtiokonttorin ratkaisut vapaudenmenetyksen johdosta sittemmin syyttömiksi osoittautuneille epäillyille maksetuista korvauksista. Tutkimuksen lähtötilanne oli hankala. Pidättämisen ja vangitsemisen edellytykset on kirjattu lakiin varsin konkreettisesti.³⁹ Käsillä ollut empiirinen aineisto ei kuitenkaan antanut mahdollisuutta lain tunnusmerkistöstä lähtevään tapausten ryhmittelyyn.⁴⁰ Lähtötilanteessa ei myöskään ollut juuri tietoa eikä edes hypoteesia siitä, mitä nuo ongelmatilanteet voisivat olla. Toimeksiannon perusteena oli toive siitä, että ongelmatilanteet hahmottuisivat aineiston läpikäymisen perusteella.

Niinpä aineistoa oli pyrittävä lukemaan ilman ennakko-oletuksia siitä, mitkä seikat ovat merkityksellisiä vapaudenriiston edellytysten näkökulmasta. Merkityksellisten seikkojen oletettiin nousevan esiin aineistosta eli kysymys oli aineistolähtöisestä luennasta, vastakohtana lainsäädännön tunnusmerkistöistä lähtevälle luennalle. Kyseessä oli siis eräänlainen grounded theory –tyyppinen

35 Sääntökeskeisen ja ongelmalähtöisen tutkimuskysymyksen eroista ks. Westberg 1991.

36 Itse käytin naisnäkökulmaa hyväksi tutkimuksessani Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta (2004) tavalla, joka toi esiin monia sääntelyn piirteitä selvemmin kuin mihin aikaisemmassa tutkimuksessa oli pystytty.

37 De Godzinsky & Niemi 2009.

38 Tutkimuksen idea tuli oikeusneuvos Ilkka Rautiolta, joka tuolloin (2007) oli esitutkinta ja pakkokeinolakia uudistavan toimikunnan (KM 2009:2) puheenjohtaja. Rautio ehdotti valtiokonttorin korvausaineiston käyttämistä ongelmallisten pidätys- ja vangitsemistilanteiden etsimiseen.

39 Pakkokeinolain (450/1987) 1:2, jonka mukaan tulee olla todennäköisiä syitä epäillä tiettyä henkilöä tiettyä vakavuusastetta olevasta rikoksesta (yleinen edellytys), minkä lisäksi tulee olla käsillä paon, todisteiden hävittämisen tai rikollisen toiminnan jatkamisen vaara. Ks. esim. KM 2009:2; Niemi-Kiesiläinen 2007; Helminen, Lehtola & Virolainen 2005.

40 Koska ainesito oli kertynyt muuta tarkoitusta varten (korvauksen maksaminen), siihen sisältyvä informaatio pidättämis- ja vangitsemistilanteiden olosuhteista ja jopa lain mukaisesta perusteesta oli vaihteleva ja monessa tapauksessa puutteellinen. Alkuperäiseen aineistoon sisältyi noin 200 tapausta, joista vain puolessa hakemukseen oli liitetty niin paljon asiakirjoja, että niistä voitiin saada jotain informaatiota siitä tilanteesta, joka oli johtanut vapaudenmenetykseen. Nämä sata tapausta olivat laadullisen analyysin aineistona. Aineistosta tarkemmin de Godzinsky & Niemi 2009.

luenta, jossa merkitykselliset seikat nousevat aineistosta.⁴¹ Koin tämän ennakko-oletuksista vapautumisen tutkimusprosessin mielenkiintoisimmaksi ja haastavimmaksi vaiheeksi. Pidättämisen ja vangitsemisen edellytyksistä on pakkokeinolaissa säädetty varsin selkeästi – todennäköisyysnäyttö rikoksesta, rikollisen toiminnan jatkamisen, paon tai todisteiden hävittämisen vaara – ja olen opettanut ja kirjoittanut niistä aikaisemmin. Jouduin tietoisesti torjumaan ne mielestäni tähän tutkimukseen ryhtyessäni ja katsomaan, mitä aineistosta nousee esiin.

Hain lukutapaani metodologista tukea etnometodologiasta ja fenomenologiasta. Etnometodologiasta sain vaikutteita aineistolähtöiseen luentaan ja pyrkimykseen hahmottaa aineistosta nousevia tyyppitapauksia.⁴² Etnometodologialle on tyypillistä hahmottaa tapauksissa toistuvia piirteitä, tematisoida niitä ja kuvata tyypillisiä tapauksia. Fenomenologiasta sain virikkeen aineiston tapausten hahmottamiseen kokonaisuuksina.⁴³ Pyrin käsillä olevan tapausinformaation – joka oli epäyhtenäistä ja aukollista – hahmottamaan, mikä oli tapauksen oleellisin kuvaus pidätystilanteesta käsin hahmotettuna.

Aineiston lukemisen aikana toistuvia piirteitä tematisoitiin ja käsitteellistettiin. Tapaustiivistelmiä käytettiin kuvaamaan kunkin tapausryhmän tyypillisiä piirteitä. Näin hahmottuneet teemat näkyvät tutkimuksen alalukujen otsikoissa:⁴⁴

- Useita epäiltyjä: 'Suomalainen henkirikos' – tai sen yritys
- Kuka nimeää tekijän?
- Katso kenen autoon menet!
- Talousrikoksista ei löydy tietoa
- Viaton vaimo vai päätekijä?
- Todistaja vai epäilty?
- 'Suomalainen alamaailma'
- Tunnistaminen
- Lievempi rikos
- Kohtuullisuus

⁴¹ Strauss & Corbin 1998, Koskela 2007.

⁴² Heritage 1996, Garfinkel 1967.

⁴³ Fenomenologiasta metodisesta näkökulmasta ks. Judèn-Tupakka 2007, 63.

⁴⁴ De Godzinsky – Niemi 2008, 80-104.

Grounded theory –lähestymistavan mukaisesti voidaan puhua aineiston sisäisestä, aineiston ominaisuuksien teoreettisesta vertailusta, kategorioiden muodostamisesta ja käsitteellistämisestä, jonka avulla aineistoa ymmärretään ylemmällä abstraktiotasolla. Strauss & Corbin 1998, 79–88, 201–214.

Luettelo kuvaa väljästi myös sitä, missä järjestyksessä tyypilliset piirteet tutkimusprosessin kuluessa aineistosta hahmottuivat. Heti ensimmäisen lukuistunnon (vajaat 20 tapausta) aikana hahmottui ajatus siitä, että suuri osa ongelmista liittyi tapauksiin, joissa oli kysymys rikoksesta tai rikoskokonaisuudesta, johon epäiltiin syyllistyneen useita henkilöitä. Varsin pian täsmentyi, että usein (mutta ei suinkaan aina) korvauksia maksettiin henkilölle, joka oli tavalla tai toisella rikoksen tekemiseen nähden reuna-alueella, marginaalissa. Pian tutkinnan alettua selvisi, että pääepäilty oli tietty henkilö, kun taas korvausta vapaudenmenetyksen perusteella hakenut henkilö oli epäiltynä tavalla tai toisella rikoksen tekemiseen liittyvästä toiminnasta, kuten kuljettanut autoa, ollut asunnossa, josta pääepäilty tavoitettiin tms.

Kun tarkastelee edellä olevaa luetteloa, huomaa varsin helposti, että sen laatijalla on kokemusta rikosoikeusjärjestelmän toiminnasta. Yhtymäkohdat rikosoikeuden ja prosessioikeuden keskeisiin sääntelyihin ja instituutioihin tulevat vielä selvemmin esiin, kun aineistosta hahmotettiin suurempia kokonaisuuksia: *asema esitutkinnassa, tunnistaminen, lievempi rikos, prosessuaalisia kynnyksiä* sekä *kohtuullisuus*. Lienee ilmeistä, että tutkijan tausta näkyy tavassa, jolla hahmotan aineistoa. Tutkijan tausta vaikutti tässä kuitenkin eri tavoin kuin olin odottanut. Tunnollisena tutkijana olin pyrkinyt positioimaan itseni, ja määrittelin itseni tutkimuksen menetelmäkuvauksessa henkilöksi, joka on tutkinut ja opettanut esitutkintalainsäädäntöä.⁴⁵ Aineiston jäsentely nousi kuitenkin paljon laajemmasta kokemuksesta juristina ja tutkijana. Keskeinen havainto syyttömiksi osoittautuneiden pidätettyjen kuulumisesta jonkilaiseen rikosentekijöiden marginaaliin, tuntuu pohjautuvan toisaalta eräisiin vapaamuotoisiin keskusteluihin käytännön juristien kanssa epäillyn ja todistajan aseman välisen rajanvedon ajoittaisesta häilyvyydestä sekä toisaalta hieman systemaattisempaan työskentelyyn erään sittemmin virheelliseksi osoittautuneen rikostuomion kanssa.⁴⁶ Tapausten ryhmittelyssä siis tutkijan taustasta nouseva, vaihtoehtoinen teoreettinen kehikko on tullut käyttöön.

Tutkimusaineiston analyysi ei koskaan tapahdu tyhjiössä, eikä varsinkaan laadullisessa tutkimuksessa täysin objektiivista tarkastelunäkökulmaa pidetä enää mahdollisena. Tämän kokemuksen perusteella korostaisin sitä, että tutkijan arvostusten ja teoriapohjan ohella myös muu ammatillinen tai henkilökohtainen kokemus tuovat merkittävän lisän aineiston analyysiin. Toisaalta

45 Sain tästä positioinnista ristiriitaisen palautteen (jota en välittömästi osannut riittävästi arvostaa!) kahdelta suuresti arvostamaltani tutkijalta. Oikeustieteen tohtori ja dosentti, tutkimusjohtaja Jyrki Tala poisti kylmästi positiointini tutkimusesta. Sosiologian tohtori ja dosentti Päivi Honkatukia kehoitti minua refleктоimaan tarkemmin, millaisesta positioista jäsentely ja tyyppitapaukset muodostuvat, ja korosti sitä, että sosiologi olisi varmasti muodostanut aineistosta aivan erilaisia typologioita.

46 Oikeusmurha-projektissa yhdessä eri tehtävissä toimivien juristien kanssa analysoimme purettuun rikostuomioon johtanutta prosessia. Ks. Oikeus 2b/2005. Ruotsalaisesta oikeusmurhakeskustelusta ks. Niemi-Kiesiläinen 2007(b).

esimerkki tuo esiin myös sen, että tutkijan ensisijaisesti merkitykselliseksi ajatteleva positio ei välttämättä ole ainoa tulkintaa ohjaava kehys.

Seuraamme vielä vapaudenmenetyksen edellytyksiä koskenutta tutkimusta. Tyypitapausten muodostamisen jälkeen niitä peilattiin pidättämisen edellytyksiin ja pidätetyn prosessuaalista asemaa koskeviin seikkoihin. Eli nyt palasin takaisin niihin seikkoihin, joista olin tutkimukseen ryhtyessäni pyrkinyt vapautumaan. Tyypitapausten avulla aineistosta hahmottui useita pidättämisen edellytyksiä ja menettelyä koskevia seikkoja, joiden soisi olevan keskustelun kohteena, kun lainsäädäntöä uudistetaan. Seuraava luettelo havainnollistaa sitä, miten esiin nousevat keskustelukysymykset liittyvät hyvinkin tiiviisti aihepiiriin keskeisiin oikeudellisiin kysymyksiin:

- Vangitsemisen ja pidättämisen edellytykset ylitörkeissä rikoksissa
- Pitäisikö odotettavissa oleva rangaistus ottaa huomioon pidättämisen edellytyksissä?
- Pitäisikö alle vuorokauden vapaudenriistosta maksaa korvausta?
- Pidättämismenettelyn tarkempi sääntely
- Tulisiko pidätetylle aina määrätä puolustaja?
- Tunnistamisjärjestelyjen kehittäminen
- Syyttäjän ja poliisin yhteistyö on tärkeää

Havainnollistaakseni sitä, miten nämä kysymykset nousivat aineistosta otan esiin ensimmäisen eli kysymyksen siitä, että ns. ylitörkeissä rikoksissa, joista ei voi seurata lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta, ei edellytetä pidättämisen ja vangitsemisen erityisten edellytysten eli paon, todisteiden hävittämisen tai rikollisen toiminnan jatkamisen vaaraa. Aineistoon esiintyi useita henkirikoksia ja niiden yrityksiä, joissa pidätys ja vangitseminen oli perustunut rikoksen törkeyteen. Niissä vangitsemisajat saattoivat olla pitkiä. Useissa tapauksissa vaaraedellytyksen käsillä vangitsemisen jatkuessa oli vähintäänkin kyseenalainen. Lisäksi olosuhteet olivat joissakin tapauksissa sellaiset, että vangitsemisen kohtuullisuutta oli perusteltua harkita asian käsittelyn venyessä. Tapauksissa, joissa pidätys tehtiin tapon yritystä koskevan epäilyn perusteella, asiaa saatettiin myöhemmin käsitellä lievemmän tunnusmerkistön mukaisesti. Kaiken kaikkiaan, vaaraedellytysten tarkastelu varsinkin tapon yrityksen kohdalla ei vaarantaisi kenenkään oikeusturvaa, mutta olisi omiaan korostamaan vapaudenriistoa koskevan ratkaisun suurta merkitystä asianosaisen oikeusturvan kannalta.

Diskurssianalyysi

Diskurssianalyttinen luenta lähestyy oikeudellisia aineistoja eri suunnasta kuin tyyppitapausanalyysi. Diskurssianalyysissä tekstejä analysoidaan siitä näkökulmasta, millaisia merkityksiä niissä rakentuu. Jos tyyppitapausten muodostaminen saattaa auttaa nuorta tutkijaa löytämään relevantteja oikeusongelmia, diskurssianalyysi tuskin tuottaa tällaista aineistoa oikeusdogmaattiselle tutkimukselle. Sen sijaan siitä voi olla apua toisenlaisten tutkimuskysymysten selvittämisessä. Nuoret tutkijat ovat usein kiinnostuneita jonkin oikeudenalan käsitteistä tai periaatteista. Varsin tavallista on, että kiinnostus kohdistuu lainsäädännön tausta-arvoihin ja periaatteisiin, jotka eivät suoraan ilmene lain säännöksistä eivätkä ehkä edes esitöistä. Euroopan unionin oikeuden soveltamisalan laajentumisen myötä yhä tavallisemmiksi ovat tulleet tutkimushankkeet, joissa vertaillaan unionin oikeuden ja kansallisen oikeuden periaatteita, lähtökohtia ja rakenteita.

Suomalaisessa oikeustieteessä tämän suuntaiset intressit voidaan Tuorin mukaan koota jälkianalyttisen koulukunnan nimikkeen alle. Tuori viittaa 1980-luvun lopulla esiin nousseesta tutkijoiden sukupolvesta, jolle oikeusperiaatteet ovat keskeinen analyysin väline. Juha Pöyhösen väitöskirjassaan esiin nostama oikeusnormien säännöt/periaatteet –jaottelu ja sopimuksen syväjustifikaation sisältävät sopimusparadigmat ovat innostaneet nuoren polven tutkijoita nostamaan oikeusperiaatteet oikeustutkimuksen keskiöön.⁴⁷ Oikeusperiaatteet, kuten tunnettua, ovat osin säädännäisessä oikeudessa vahvistettuja periaatteita, kuten ihmis- ja perusoikeudet, osin oikeusjärjestyksen yleisemmin ilmentämiä periaatteita, joiden formulointi esimerkiksi oikeustieteessä tapahtuu laajemman normiaineksen analyysin perusteella.⁴⁸ Tuorin terminologiaa käyttääkseni, oikeusperiaatteilla on oikeusjärjestyksen institutionaalinen tuki.

Lingvistinen käänne eri yhteiskuntatieteissä merkitsi katseen kääntämistä todellisuudesta ja rakenteista kieleen, teksteihin, ideologioihin ja merkityksiin. Jo Weberillä toiminnan intentionaalisuus oli keskeinen osa teorianmuodostusta, mutta vasta Michen Foucaultin laajat historialliset analyysit toivat merkitysten muodostumisen ihmistieteiden keskeisen kiinnostuksen

47 Pöyhönen 1988. Myös Tapio Lappi-Seppälän (1987) ja Jaakko Jonkan (1993) väitöskirjoilla on ollut tärkeä merkitys jälkianalyttisen vaiheen avaajina. Heidän töidensä kautta sääntö/periaate -jaottelu tuli osaksi suomalaisen oikeustieteen paradigmaa. Suuntaukseen on voimakkaasti vaikuttanut Robert Alexyn oikeusteoria (1983), samoin kuin, joskin ehkä välillisemmin Ronald Dworkin (1977).

48 Periaatteet ovat olleet keskeisessä asemassa lukuisissa väitöskirjoissa, mainitakseni esimerkkeinä prosessioikeuden piiristä Niemi-Kiesiläinen 1995, Leppänen 1998, Ervo 2005, Nylund 2006. Periaatteita on usein haettu perus- ja ihmisoikeuksista. Jopa varallisuus oikeuden yleisiä oppeja on rakennettu tästä näkökulmasta. Pöyhönen 2000.

kohteeksi.⁴⁹ Sosiologian puolella Garfinkel sekä Berger & Luckmann käänsivät kiinnostuksen arkitiedon rakentamiin merkityksiin ja puhetilanteisiin.⁵⁰ Bergerin ja Luckmannin käänteentekevän kirjan mukaan yhteiskuntatieteissä lähestymistavat, jotka tarkastelevat maailmaa sosiaalisten käytäntöjen ja prosessien tuottamana ja merkityksellistämänä, voidaan koota sosiaalisen konstruktionismin teorianimen alle. Kysymys on kuitenkin laajemmasta muutoksesta, ja erilaisia teoreettisia lähestymistapoja yhteen kokoavasta teoreettisesta murroksesta.

Eroa aarniolaisen hermeneutiikan ja post-modernin sosiaalisen konstruktionistisen luennan välillä voi havainnollistaa kahden oikeustieteilijöiden kiinnostuksen kohteena olleen filosofin avulla. Oikeudelliseen argumentaatioteoriaan vaikutteita antanut John Austinin puheaktiteoria on teoria puheesta tekoina, jotka voivat olla luonteeltaan oikeudellisia (esimerkiksi lupauksia) ja jotka kykenevät muuttamaan oikeudellisia suhteita, asemaa tai faktuaalisia olosuhteita. Austinin teoriassa oikeusnormeja sovelletaan empiirisiin tosiasioihin, ja tosiasioiden ja kielitekojen (normien) maailmat elävät eri todellisuuksissa. John Searlen (1995) analyysi instituutioiden rakentumisesta yhteiskunnallisten ja kielellisten prosessien avulla siirtää painopisteen niihin prosesseihin, joiden kautta esimerkiksi oikeudelliset instituutiot saavat merkityksensä.

Diskurssianalyttinen luenta tulee lähelle Searlea, koska siinä tekstejä luetaan aktiivisina, merkityksiä tuottavina prosesseina. Vastaavasti voidaan ajatella, että diskurssianalyttisesti voidaan tarkastella niitä prosesseja, joissa Tuorin mukaan merkitysten muodostuminen oikeuden eri tasojen välillä välittyy.⁵¹

Oikeusperiaatteiden ja lainsäädännön taustalla olevien arvojen hahmottaminen silloin, kun oikeusperiaatetta ei ole suoranaisti vahvistettu perinteisissä oikeuslähteissä, on jälkianalyttisen oikeustieteen metodologinen haaste. Yksi mahdollisuus käsitteiden ja periaatteiden luentaan oikeuden teksteistä on diskurssianalyttinen luenta. Tällöin käsitteet ja periaatteet nähdään sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja sosiaalisissa käytännöissä rakentuneina. Jos sosiaalinen konstruktionismi nähdään teoriana, diskurssianalyysi tarkoittaa metodisia tapoja analysoida sitä, miten merkitykset tekstissä rakentuvat. Diskurssianalyysi ei ole yhtenäinen metodi, vaan sen alle sijoittuu erilaisia tapoja työskennellä tekstin kanssa.⁵² Osa teorianmuodostuksesta on liittynyt niin

49 Foucault 2005a ja b.

50 Heritage 1996, Berger – Luckmann 1966.

51 Tuori 2000.

52 Konkreettisemmin tutkimuksen tekemisestä oikeudellisten tekstien parissa ks. Niemi-Kiesiläinen et al. 2006.

sanottuun arkikielen analyysiin. Foucault puolestaan kiinnitti huomionsa yhteiskunnallisiin ja erityisesti professionaalisiin käytäntöihin ja niissä rakentuviin merkityksiin, esimerkkeinä kuuluisat analyysit hulluuden ja seksuaalisuuden konstruoimisesta.⁵³

Sosiaalisen konstruktionismin suhde realistisiin tieteenteorioihin on jännitteinen. Sosiaalisen konstruktionismin lähtökohdista ei ole tarpeen tehdä vastaavaa erottelua normatiivisen maailman käsitteiden ja empiiristä maailmaa kuvaavien ja kategorisoivien käsitteiden välillä kuin analyyttishermeneuttisessa oikeusteoriassa. Molemmat käsiteperheet ovat sosiaalisesti konstruoituja, eikä empiirisestä todellisuudesta voida välittää tietoa kuin sosiaalisen vuorovaikutuksen ja käsitteiden kautta. Suhtautuminen käsitemaailmaa edeltävään aprioriseen todellisuuteen sitä vastoin on vaihtelevaa. Erityisesti Judith Butler on rikkonut ajatusta apriorisesta sukupuolesta, ja samaa projektia oikeuden näkökulmasta on toteutettu mm. australialaisten tutkijoiden teoksessa *sexing the subject of law*.⁵⁴

Omalta kohdaltani olen ratkaissut suhtautumisen sukupuolen apriorisuuteen/rakentuneisuuteen siten, että näen sukupuolen niin suuressa määrin sosiaalisesti rakentuneena ja jopa oikeudellisesti rakentuneena, että pohjimmaisesta biologisen olemuksen pohtiminen ei ole ollut ajankohtaista. Tärkeämpää on pohtia, miten ja miksi sukupuoli saa niin keskeisen aseman sosiaalisia suhteita ja myös oikeutta jäsentävänä rakenteena kuin sukupuolen biologisesta vs. sosiaalisesti rakentuneesta luonteesta.⁵⁵

Kysymys ei ole siitä, mitä tekstit kertovat todellisuudesta tai välittävätkö ne ”oikeaa tietoa” todellisuudesta, vaan siitä, että todellisuus on aina käsitteellisesti välittynyttä, ja oikeudellisten tekstien tapauksessa usein moneen kertaan välittynyttä.⁵⁶ Tutkijan tehtävä ei ole ”kaivaa tulkintojen takaa” esiin autenttista todellisuutta. Sen sijaan tutkija voi analysoida, millaisesta todellisuudesta teksti kertoo, kuten hän voi myös kertoa, millaisia merkityksiä teksti todellisuudelle antaa.

Diskurssianalyysistä on olemassa useita hyviä oppikirjoja, jotka tosin on suunnattu muiden tieteenalojen opiskelijoille kuin juristeille. Ks. esim. Jokinen, Juhila & Suoninen 1993 ja 1999; ; Burr 1999; Howarth 2000; Wetherell – Taylor – Yates 2001; Winther Jørgensen – Phillips 1999.

⁵³ Foucault 1977, 1978.

⁵⁴ Naffinen – Owens 1997. Butler 19990.

⁵⁵ Nicola Lacey (1998) on kiinnostavalla tavalla pohtinut tämän hetken naistutkimusta yhdistäviä tekijöitä, joihin hän katsoo kuuluvan mm. käsityksen sukupuolesta sosiaalisena konstruktiona. Myös naistutkimuksen, mukaanlukien naisoikeus, tieteidenvälinen tutkimusote on myötävaikuttanut siihen, että sosiaalisen konstruktionismin vaikutteet oikeuteen tulevat usein juuri sukupuolen tutkimuksen kautta. Ajankohtaisesta keskustelusta sukupuolentutkimuksen ja osin oikeudellisten käytäntöjen suhteen ks. Näre & Ronkainen (toim.) 2008.

⁵⁶ Eskola & Suoranta 1998, 221; Burr 1999, 6.

Diskurssianalyttisessä luennassa teksti nähdään prosessina ja aktiivisena todellisuuden rakentajana. Käsitteet kuten ”sukupuoli” tai ”velkoja” ja ”velallinen” eivät ole ennalta määriteltyjä kategorioita vaan käsitteitä, jotka konstruoidaan oikeudellisessa diskurssissa,⁵⁷ vaikka niitä ei varsinaisesti määritellä laissa. Varsin monet tutkijat kuvaavat konstruktionistista lähestymistapaansa siten, että he lukevat teksteistä niiden taustalla olevia julkilausumattomia oletuksia ja käsityksiä.

Tämä lähestymistapa on kuitenkin siinä mielessä ongelmallinen, että diskurssianalyttisellä luennalla ei tavoitella kenenkään henkilön tiedostamattomia tai tiedostettuja ennakkoluuloja, vaan tekstiä tarkastellaan sen tekijästä erillisenä, autonomisena tutkimuskohteena.

Tavallista on, että sama teksti sisältää useita, joskus keskenään ristiriitaisia diskursseja. Diskurssianalyttisen luennan yksi keskeisiä anteja on juuri näiden erilaisten merkitysten purkaminen. Taustalla on näkemys maailmasta, jossa erilaiset merkitykset kilpailevat keskenään, joskus samankin tekstin tai saman puhujan ilmaisun sisällä.⁵⁸ Tässä on ero analyttisen hermeneutiikan jaettuun esiyymmärrykseen, joka korostaa yhteistä, jaettua arvomaailmaa ja maailmankatsomusta. Konstruktionistisessa maailmankuvassa korostuvat erot ja niiden analysoiminen – vaikka teoria sinänsä ei ota kantaa mahdollisen yhteisen arvopohjan olemassaoloon. Kiinnostus konstruktionistista ja diskurssianalyttista luentaa kohtaan näyttääkin usein liittyvän vertaileviin tutkimushankkeisiin. Oikeusvertailun puolella voimmekin nähdä kiinnostuksen suuntautumista oikeudellisten ajattelutapojen vertailuun.

Myös tieto on sosiaalisesti rakentunutta. Tutkija ei elä tyhjiössä eikä tarkastele tutkimuskohdettaan sen kontekstista irrallaan, ei myöskään omista lähtökohdistaan irrallaan.⁵⁹ Kumpikin vaikuttaa siihen, millaisia diskursseja tutkija tutkimistaan teksteistä löytää. Oikeudellisen tekstin asettaminen sen yhteiskunnalliseen, arkipäiväiseen tai teoreettiseen kontekstiin ei ole juristille helppoa, sillä toisin kuin yhteiskuntatieteilijä, juristi on koulutettu tarkastelemaan oikeudellisia tekstejä autonomisina, kontekstista ainakin jossain määrin erillisinä. Myöskään teoreettinen lukeneisuus ei aina ole niitä parhaita. Itselleni kontekstuaalisuus on tarkoittanut sidonnaisuutta

57 Esimerkkejä sukupuolen konstruktioista esitetään tässä teoksessa Helena Karman ja Riikka Kotasen artikkeleissa. Johanna Niemi-Kiesiläisen artikkeli tarkastelee Velkojan ja velallisen konstruktioita kuluttajakonkurssia koskevassa lainsäädännössä.

58 Joskus diskurssianalyttinen luenta jää vain erilaisten teksteissä esiintyvien diskurssien erittelyyn. Erityisesti kriittisen diskurssianalyysin piirissä korostetaan myös diskurssien keskinäisiä suhteita, vallitsevan ja väistyvien diskurssien erittelyä sekä marginaalissa olevien äänten tuomista kuuluville. Ks. erit. Fairclough 1996, Van Dijk 2001.

59 Haraway 1991; Silverman 1993, 90–95, 1993; Honkatukia, Nyqvist & Pösö 2003. Esim. Eva-Maria Svensson on korostanut oikeustieteellisen tiedon kontekstisidonnaisuutta, ks. Svensson Gunnarsson & Svensson 2009.

yhteiskuntateorioihin. Lähtökohta on ollut sikäli selvä, että olen tullut diskurssianalyysiin nimenomaan feministisen tutkimuksen kautta, joten on ollut luontevaa lukea oikeudellisia tekstejä feminististä teoriakehystä vasten. Muut tutkijat ovat pohtineet oikeudellisten tekstien ja arkipäivän puhekäytäntöjen välistä suhdetta.⁶⁰

Tavallaan tässä on ajatuksena ylittää oikeuden sisäisen ja ulkoisen näkökulman välinen vastakkainasettelu. Jos oikeusjärjestelmää ei nähdä autonomisena ja muista yhteiskunnallisista diskursseista erillisenä, on välttämätöntä etsiä välineitä, joilla oikeudellisten diskurssien sekä muiden tieteenalojen ja muiden yhteiskunnallisten diskurssien välisiä yhteyksiä voidaan tutkia. Näiden vaikutussuhteiden tutkimisessa diskurssien ja varsinkin intertekstuaalisten diskurssien analyysi on olennaista.

Postmoderni teoria on ollut paljolti kiinnostunut siihen, miten yhteiskunnalliset diskurssit rakentavat identiteettejä. Identiteettien rakentumisesta onkin tullut yksi poliittisen kamppailun näyttämöistä. Identiteetin ja subjektiviteetin rakentuminen (laajassa merkityksessä) on diskurssianalyttisen luennan keskeisintä aluetta.⁶¹ Puhutaan identiteettipoliitikasta, ja ihmisten halusta rakentaa ja valita itse oma identiteettinsä.⁶² Toisaalta yhteiskunnalliset diskurssit jatkuvasti määrittävät ihmisten identiteettiä ja sulkevat pois toiseutta. Oikeus on yhteiskunnallinen käytäntö, joissa yhteiskunnan pakkovallan tukemana rakennetaan koko ajan kategorisointeja ja indentiteettejä. Tämä kategorisointi ja siihen liittyvä poissulkeminen voi olla nimenomaista, kuten esimerkiksi valtioiden käytännöissä myöntää kansalaisuus. Usein se on kuitenkin epäsuorempaa eikä sitä voi suoraan lukea lain säännöksistä. Esimerkkeinä tällaisten identiteettien analyyseista voidaan mainita velkojen ja velallisten rakentuminen velkajärjestelylainsäädännössä, uhrin ja tekijän rakentuminen rikoslaissa ja lainsoveltamisessa,⁶³ ja monet analyysit sukupuolen rakentumisesta oikeudessa.⁶⁴ Diskurssianalyysin käyttö ei kuitenkaan rajoitu tähän, vaan sen avulla voidaan analysoida myös muiden oikeudellisten tai oikeudessa esiintyvien käsitteiden, kuten väkivalta, hätävarjelu, rakentumista.

⁶⁰ Ruuskanen 2001; 2005.

⁶¹ Ks. indentiteettikeskustelusta väljemmässä teoreettisessa kontekstissa esim. Pulkkinen 1998; Hall 1999, Kristeva 1992; kriminologisesti Honkatukia 1999. Tiiviimmin diskurssianalyttisessä lähestymistavassa ks. Fairlough 1996, 64–66.

⁶² Pulkkinen 1998.

⁶³ Burman 2007, Andersson 2004.

⁶⁴ Smart 1995, Lundström 2001. Toiseudesta ja identiteetistä kansainvälisessä oikeudessa ks. Orford 2006.

Kirjallisuus

Aarnio Aulis: Laintulkinnan teoria. WSOY 1989.

Aarnio, Aulis: Reason and Authority. A Treatise on the Dynamic Paradigm of Legal Dogmatics. Dartmouth, Aldershot 1997.

Andersson Ulrika, Hans (ord) eller hennes. Bokbox 2004

Austin, John L.: How to do things with words. The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955. Oxford University Press 1984.

Banakar, Reza & Travers, Max (toim.): Theory and Method in Socio-Legal Research. Hart Publishing 2005.

Banakar, Reza: The Identity Crisis of a "Stepchild". Retfaerd 1998 s. 3-22.

Berger, Peter & Luckman, Thomas: The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. Doubleday and Co., New York 1966.

Bergholz Gunnar & Aleksander Peczenik, Precedents in Sweden. In Neil MacCormick & Robert Summers (eds), Interpreting Precedents. A Comparative Study. Aldershot: Ashgate/Dartmouth 1997, 293-314.

Burman Monica, Straffrätt och våld mot kvinnor. Straffrättens förmåga att producera jämställdhet. Iustus 2007.

Burr, Vivian: An Introduction to Social Constructionism. Routledge, London and New York 1999 (first published in 1995).

Butler Judith, Gender trouble: feminism and the subversion of identity. Routledge 1990.

Cotterrell Roger, Law, Culture and Society. Legal Ideas in the Mirror of Social Theory. Aldershot: Ashgate 2006.

Cotterrell Roger, Law's community. 1995. Legal theory in sociological perspective. Oxford : Clarendon Press, 1995.

Donald Dworkin, Taking Rights Seriously. Harvard University Press 1977.

Ervasti Kaijus, Tuomioistuinsovittelu. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2004.

Ervasti Kaijus: Eräitä näkökohtia empiirisen tiedon hyväksikäyttämisestä oikeustieteessä. LM 1998 s. 364-388.

Ervo Laura, Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. WSOY 2005

Eskola, Jari & Suoranta, Juha: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere, Vastapaino 1998.

Fairclough, Norman: Discourse and Social Change. Polity Press, Cambridge 1996.

Finna rätt: Juristens källmaterial och arbetsmetoder, 9th ed. Norstedts 2006

Foucault Michel, Tarkkailla ja rangaista. Helsinki, Otava 2005.

- Foucault Michel, Tiedon arkeologia. Tampere, Vastapaino 2005.
- Foucault, Michel: Seksuaalisuuden historia: tiedontahto, nautintojen käyttö, huoli itsestä. Helsinki, Vastapaino (1978) 1998.
- Garfinkel Harold, Studies in Ethnometodology. Polity Press 1967.
- Godzinsky de Virve & Johanna Niemi, Vapauden hinta. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. 240/2008.
- Gunnarsson Åsa – Svensson Eva-Maria, Genusrättsvetenskap. Uppsala, Justus 2009.
- Hall Stuart, Identiteetti. Tampere: Vastapaino 1999.
- Haraway, Donna: Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. Teoksessa Haraway, Donna Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature. Free Association, Lontoo 1991, s. 183—250.
- Hart H.L.A., The Concept of Law. Oxford, Clarendon Press (1961) 1994.
- Helin Markku: Lainoppi ja metafysiikka. Finnish Lawyers' Publishing 1987.
- Helminen Klaus, Lehtola Kari & Virolainen Pertti, Esitutkinta ja pakkokeinot. Helsinki, Talentum 2005.
- Heritage John: Harold Garfinkel ja etnometodologia. Gaudeamus, Helsinki 1996.
- Hinkkanen Ville, Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Helsinki, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 92/2009.
- Honkatukia, Päivi, Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja: Sensitive Issues in Vulnerable Conditions: Studying Violence in Youth Residential Care. Young 2003, vol. 11, no. 4, s. 323—339.
- Honkatukia, Päivi: Gender, Social Identity and Delinquent Behaviour. Retfaerd 1999 s. 41-52.
- Howarth, David: Discourse. Open University Press, Buckingham 2000.
- Hägerström Axel, Är gällande rätt uttryck av vilja? Festskrift Vitalis Norström 1916
- Jokinen Arja, Juhila Kirsi & Suoninen Eero (toim): Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere, Vastapaino 1999.
- Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere, Vastapaino 1993.
- Jonkka Jaakko, Syytekynnys. Tutkimus syytteen nostamiseen tarvittavan näytön arvioinnista: Suomalainen lakimiesyhdistys 1991.
- Judèn-Tupakka Soile, Askelia fenomenologiseen analyysiin. Fenomenologinen menetelmä empiirisessä tutkimuksessa. Teoksessa Syrjäläinen Eija, Eronen Ari – Värri Veli-Matti (toim.), Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin. Tampereen yliopistopaino 2007 s. 62-90.
- Kangas, Urpo: Lesken oikeudellinen asema. Oikeusdogmaattinen tutkimus lesken sosiaaliturvan laajuudesta. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys 1982.

- Karma Helena: Uskottavan raiskauksen uhrin muotokuva todistusharkinnassa. Näre Sari – Ronkainen Suvi (toim.), Haavoittuva intiimi. Rovaniemi, Lapin yliopisto 2007.
- KM 2009:2. Esitutkinta- ja pakkokeinotoimikunnan mietintö.
- Koskela Hannu, Grounded theory. Opettajien opiskelijakäsitysten analyysiä. Teoksessa Syrjäläinen Eija, Eronen Ari – Värri Veli-Matti (toim.), Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin. Tampereen yliopistopaino 2007 s. 91-110.
- Kristeva Julia, Muukalaisia itsellemme. Helsinki, Gaudeamus 1992.
- Kumpula Anne, Kun oikeustiede ei riitä: ympäristötiedon rakentuminen ja ympäristöoikeus. Teoksessa Niemi-Kiesiläinen et al. (toim.), Oikeuden tekstit diskursseina. Suomalainen lakimiesyhdistys 2006 s.89-112.
- Lacey, Nicola: The unspeakable subject. Essays in feminist legal theory. Hart Publishing 1998.
- Lappi-Seppälä Tapio, Rangaistuksen määräämisestä. Suomalainen lakimiesyhdistys 1987.
- Lappi-Seppälä Tapio & Hinkkanen Ville, Selvityksiä raikausrangaistuksista ja rangaistuskäytännön yhtenäisyydestä. Ä Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 61/2004.
- Leppänen Tatu, Riita-asian valmistelu todistusaineiston osalta: prosessioikeudellinen tutkimus. Suomalainen lakimiesyhdistys, 1998
- Lundstedt Vilhelm, Legal thinking revisited. Almquist and Wicksell 1956
- Lundström Karin, The EJC's Conditional Release of Women. In Nousiainen, Gunnarsson, Lundström & Niemi-Kiesiläinen (eds), Responsible Selves. Women in the Nordic Legal Culture. Ashgate 2001 p. 263-286.
- Markesinis, Basil: A Matter of Style. 110 The Law Quarterly Review (1994) s. 607-628.
- Naffine, Ngairé & Owens, Rosemary J: Sexing the subject of law. Sweet & Maxwell 1997.
- Nelken, David: Blinding Insights? The Limits of a Reflexive Sociology of Law. 25 Journal of Law and Society 1998 s. 407-426.
- Niemi-Kiesiläinen Johanna, Comparing Finland and Sweden: The Structure of Legal Argument. In Husa J., Nuotio K. & Pihlajamäki H. (eds), Nordic Law – Between Tradition and Dynamism. Intersentia 2007 s. 89-108.
- Niemi-Kiesiläinen Johanna, Luonnollisen henkilön velkavastuu insolvenssioikeudessa. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys, 1995.
- Niemi-Kiesiläinen Johanna, Honkatukia Päivi & Ruuskanen Minna, Diskurssianalyysia juristeille. Teoksessa Niemi-Kiesiläinen Johanna, Honkatukia Päivi, Karma Helena & Ruuskanen Minna (toim.) Oikeuden tekstit diskursseina. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki 2006 s. 9-20.
- Niemi-Kiesiläinen Johanna, Honkatukia Päivi, Karma Helena & Ruuskanen Minna (toim.), Oikeuden tekstit diskursseina. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki 2006.

- Niemi-Kiesiläinen Johanna, Velallis- ja velkojakuvat kuluttajakonkurssissa. Teoksessa Niemi-Kiesiläinen J. et al. (toim.) Oikeuden tekstit diskursseina. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki 2006.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna: Oikeusmurha ruotsalaisittain. Oikeus 2007.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna: Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. WSOY 2004.
- Nordborg, Gudrun & Niemi-Kiesiläinen, Johanna, Women's Peace: A Criminal Law Reform in Sweden. In Nousiainen K, Gunnarsson Å, Lundström K & Niemi-Kiesiläinen J (eds), The Responsible Selves. Women in Nordic Legal Culture. Ashgate 2001, p.353-373.
- Nylund Anna, Tillgång till den andra instansen i tvistemål. Finnish Lawyers' Association (2006).
- Näre Sari & Ronkainen Suvi (toim.), Paljastettu intiimi: Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka. Lapin yliopisto 2008.
- Oikeus 2b/2005. Oikeusmurha. Oikeus-lehden erikoisnumero.
- Ordford Anne, International law and its others. 2006.
- Pulkkinen Tuija, Postmoderni politiikan teoria. 1998.
- Pöyhönen Juha, Sopimusoikeuden järjestelmä ja sopimusten sovittelu. Suomalainen lakimiesyhdistys 1988.
- Pöyhönen Juha, Uusi varallisuus oikeus. Kauppakaari 2000.
- Robert Alexy, Theorie der juristischen Argumentation: Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung. Suhrkamp 1983.
- Ross, Alf: Ret og retfærdighet. En indførelse i den analytiske retsfilosofi. Nyt nordisk forlag 1966.
- Ruuskanen, Minna: Hätävarjelu ja parisuhdeväkivalta. Rikosoikeudellinen ja diskurssianalyttinen tutkimus. Suomalainen Lakimiesyhdistys, ilmestyy 2005.
- Sandgren, Claes: Hänvisningar i rättsvetenskapen. Juridisk Tidskrift 1/2005/06 s. 67-87.
- Searle, John R.: The Construction of Social Reality. Penguin Books, London 1995.
- Silverman, David: Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction. London, Sage Publications 1993.
- Smart, Carol: Law, Crime and Sexuality. Essays in Feminism. Sage, Lontoo 1995.
- SOU 1995:60 Kvinnofrid.
- Strauss, Anselm – Corbin, Juliet: Basics of Qualitative Research. Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory. 2nd ed. London, Sage 1998.
- Strömholm, Stig: Rätt, rättskällor och rättstillämpning 1996.
- Svensson, Eva-Maria: Genus och rätt. Iustus 1997.
- Tuori Kaarlo, Kriittinen oikeuspositivismi. WSOY, Helsinki 2000.
- Tuori Kaarlo, Oikeuden ratio ja voluntas. WSOY 2007.

Tuori Kaarlo, Sosiaalisesta siviilioikeudesta myöhäismoderniin vastuuoikeuteen. LM 2002 s. 902-913.

Van Dijk, Teun A.: Critical Disourse Analysis. In Schiffin, Deborah, Tannen, Deborah, Hamilton, Heidi E. (toim.) The Handbook of Discourse Analysis. Malden, Massachusetts & Oxford, Blackwell Publishers 2001, s. 363-415.

Wetherell, Margaret – Taylor, Stephanie –Yates S.J.: Discourse as Data. A Guide for Analysis. London, Sage 2001.

Westberg, Peter: Avhandlingsskrivande och val av forskningsansats – en idé om rättsvetenskaplig öppenhet. I Festskrift till Per Olof Bolding. Stockholm Juristförlaget s. 421-446.

Winter Jørgensen Marianne – Phillips Louise, Diskursanalys som teori och metod. Lund Studentlitteratur 1999.

Zitting Simo, Arvopaperin luovutuksensaajan oikeussuojasta. WSOY 1957

Zitting Simo, Lärobok i sakrätt: allmän del. 2p. Vammala 1971.